

Проблема культури американської школи у вітчизняних порівняльно-педагогічних дослідженнях

Ганна Костенко

У статті розглянуто сутність поняття «культура школи», яку автор визначає як важливий чинник, що впливає на ефективність освітніх реформ; обґрунтовано доцільність аналізу особливостей культури американської школи у контексті вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень.

Ключові слова: освітні реформи, організація, організаційна культура, культура школи.

Постановка проблеми. Ефективність здійснення реформаторських процесів у системі освіти багато в чому залежить від урахування такого чинника, як культура школи. Дослідження в галузі соціології, економіки та теорії управління вже давно довели, що зміни в будь-якій системі загалом і конкретній організації зокрема обов'язково повинні враховувати людський фактор. У кожній організації на рівні трансперсональних зв'язків встановлюють певні норми поведінки, цінності, правила прийняття рішень, особливі механізми запровадження нововведень тощо. Школа теж є організацією, де людські стосунки відіграють важливу роль. Тому під культурою школи розуміємо систему взаємовідносин і стосунків між членами шкільного колективу, яка ґрунтується на спільності інтересів, цінностей та норм поведінки.

Правила життя школи, писані й неписані, поширюються на всю систему ділових і міжособистісних взаємин. Сформовані традиції та закріплені норми поведінки становлять «обличчя» шкільної організації і є важливими для її внутрішнього життя. Тому культура школи є одним із тих чинників, що впливає на результативність освітніх реформ і потребує глибокого вивчення.

Потрібно зазначити, що вперше концептуальні засади культури школи дістали розвиток у теорії освіти США. Це пов'язано, насамперед, із тим, що засновником наукового менеджменту, де вперше було закладено підвалини дослідження феномену організаційної культури, є американський інженер Ф. Тейлор. Дослідження культури школи мають у США дуже розвинену традицію, і згодом вони були підтримані у низці європейських країн, передусім у Великій Британії. Отже, вивчення культури американської школи становить, на нашу думку, значний науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що теорія культури школи в контексті реформування освітніх систем найбільш докладно досліджена у працях американських науковців, таких як Е. Брік, Т. Діл, Р. Еванс, К. Луїс, Ф. Ньюманн, К. Петерсен, П. Сенге, М. Фуллан, Е. Харгрівс, Д. Хопкінс.

У вітчизняних наукових розвідках організаційна культура найбільш активно вивчається в соціології, зокрема соціології організацій та соціології управління (В. Городяненко, Н. Зубрева, М. Лукашевич, М. Туленков), менеджменту (Й. Завадський, В. Лук'янихін, Л. Михайлова, Л. Скібіцька), психології

менеджменту (Л. Карамушка, П. Прокоп'єва, Ж. Серкіс) та економічної теорії (І. Каленюк, В. Піча, В. Усачева). У цих дослідженнях розглядаються різні аспекти організаційної культури, але спільним є наполягання на тому, що вона є невід'ємною складовою внутрішнього середовища будь-якої організації.

Окремі аспекти культури школи розглядаються в рамках досліджень, присвячених теорії управління освітніми організаціями (В. Григораш, О. Касьянова, О. Мармаза, Є. Хриков), концепції створення інноваційних навчальних закладів (Л. Ващенко, В. Громовий, Л. Даниленко, І. Єрмаков, К. Приходченко), новій моделі підготовки персоналу освітніх організацій та проблемі шкільного лідерства (Т. Дзюба, Н. Сафонова, О. Філь) та ін.

У вітчизняній порівняльно-педагогічній думці культура американської школи поки що не стала предметом спеціальних досліджень, проте окремі її складові розглядалися у контексті інших наукових розробок. Зокрема, при розгляді філософських та історичних особливостей розвитку американської школи (Г. Дмитрієв, О. Мілова), в процесі аналізу особливостей організації навчального процесу у середній школі США (О. Бевз, С. Бурдіна, І. Ветрова, Я. Гулецька, Т. Ліхневська) тощо.

Формулювання мети статті. Враховуючи актуальність проблеми культури школи, а також своєрідність культури американської школи, вивчення та модернізація якої стали запорукою успішності реформи американської освіти, що здійснювалась у 80-х роках ХХ – на початку ХХІ століття, вважаємо доцільним у цій статті проаналізувати ступінь дослідженості проблеми культури школи у вітчизняних порівняльно-педагогічних дослідженнях, які стосуються середньої освіти США.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з того, що у працях вітчизняних науковців питання культури американської школи не знайшли цілісного відображення, ми вивчаємо її за такими тематичними напрямками в галузі порівняльно-педагогічної американістики: 1) філософські та історичні особливості формування американської школи; 2) особливості організації навчального процесу; 3) теорія та практика громадянського і морального виховання; 4) особливості організації полікультурної освіти; 5) реформування управління загальною середньою освітою.

У працях, у яких розглядаються філософські та історичні особливості розвитку американської школи (В. Жуковський, Н. Кравцова, Т. Кошманова, І. Радіонова, Г. Дмитрієв та ін.) особливе місце відведено постмодернізму як філософській течії. Г. Дмитрієв, наприклад, характеризує витоки американської школи, називає складові ідеології постмодернізму: еkleктизм, реконструкція, множинність, відмінність, інклюзивність усіх учасників, міждисциплінарність, плюралізм, багатокультурність, інтерактивність, невизначеність, незавершеність, відкритість, діалогічність, сумнів, варіативність тощо [6]. Доведено, що

постмодернізм сильно вплинув на формування змісту американської освіти, зумовив домінування принципу індивідуалізму у визначенні навчальної траєкторії учня, а також позначився на розподілі владних повноважень у керівництві нею. Крім того, ця філософська течія сприяла встановленню особливої форми взаємодії між учителем і учнем. Г. Дмитрієв стверджує, що «мета постмодерністської перспективи – ввести у свідомість педагогів думку про те, що зміст освіти є релятивним..., тобто учень або учитель не можуть бути категоричними у своїх міркуваннях: вони постійно повинні вести діалог один з одним» [6, с. 99].

Необхідно зазначити, що постмодернізм став підґрунтям для оформлення численних альтернативних педагогічних проєктів, а також для особливої системи норм взаємодії учасників освітнього процесу, освітніх цілей, форм оцінювання, методів та способів навчання й виховання [10], які безпосередньо входять до структури культури школи.

Особливості організації навчального процесу в середній школі США висвітлюються у дослідженнях О. Бевз, І. Ветрової, Н. Чорної та ін. Результати цих досліджень свідчать про домінування в навчальному процесі середньої школи принципів важливості навчання (significant learning). Вони визначають особливості взаємодії учнів та вчителя на основі спільної відповідальності за навчання і виховання. За таких умов навчальний процес набуває ознак швидкого пристосування до життя, оскільки напрямок навчання вибирає сам учень, і навчання стає його власною ініціативою [1].

Демократичні традиції у системі середньої освіти США спричинили появу великої кількості альтернативних форм освіти. І. Ветрова, досліджуючи розвиток альтернативної середньої освіти у США в другій половині ХХ століття, відзначає, що «альтернативна освіта значно вплинула на формування системи співуправління з орієнтацією на єдиний колектив педагогів, учнів, батьків, використання гнучких технологій в освіті» [3, с. 12]. Таким чином, показники якості освіти, незалежно від типу альтернативної освіти США, пов'язані з відповідними змінами в культурі школи, а саме зі встановленням клімату співпраці в автономному навчальному середовищі, вдосконаленням організаційної структури, гнучкістю та інноваційністю навчальних стратегій і методик, активізацією ролі вчителів і батьків у діяльності школи, співпрацею школи з громадськістю, соціальними та медичними службами [3].

Партнерські відносини між школою, сім'єю і громадою, що стали предметом дослідження Н. Голубкової, є традиційною ознакою діяльності американської школи. Зокрема, партнерство школи, сім'ї та громади базується на взаємній відповідальності за навчання і виховання дітей. Таке партнерство передбачає визнання різноманітності інтересів, расових відмінностей, релігійних поглядів та освітнього рівня його учасників [4]. На нашу думку, партнерство сім'ї та школи значною мірою впливає і зумовлює особливості культури американської школи, оскільки за таких умов батьки, учителі й учні виступають партнерами, завдяки їхнім зусиллям створюється особлива шкільна громада.

Співпраця між середніми та вищими начальними закладами США існує в особливих формах, однією з яких є школи професійного розвитку. М. Нагач підкреслює, що «найважливішим досягненням школи професійного розвитку педагоги вважають створення нової культури партнерства у результаті співпраці викладачів, учителів та студентів – майбутніх учителів» [11, с. 13]. Однак така культура партнерства формується в складних умовах взаємодії між університетською та шкільною культурою. Тому розбіжності між цими двома типами культур часто породжують проблеми в роботі шкіл професійного розвитку. Такі проблеми, на думку дослідниці, можна подолати шляхом встановлення партнерських відносин між школою й університетом та досягнення спільного розуміння місії партнерства. Крім того, партнерські відносини навчальних закладів різних ланок освіти допомагають навчальним закладам, де готують учителів уникнути так званого «культурного шоку», коли вони починають практичну діяльність у певній школі. Вони відчують себе краще підготовленими навчати етнічно та лінгвістично неоднорідні учнівські колективи, без вагань погоджуються на працевлаштування у школах великих міст, коли умови практики стосуються роботи у міських зонах, рідше залишають професію протягом перших кількох років учителювання і, зазвичай, швидше входять у колектив школи та починають активно працювати, коли їх наймають на роботу [11].

Крім особливих форм взаємодії вчителів, батьків, учнів, різних типів навчальних закладів, у середній освіті США історично склалися специфічні форми контролю успішності учнів, серед яких домінує тестова форма. Це пов'язано, насамперед, з концепціями цілей навчання (Р. Мейджера, Н. Грунлунда, Б. Блума, Р. Тайлера), що сформувались у сучасній американській педагогіці. Дослідниками з'ясовано, що вони репрезентують два основні підходи до проблеми цілепокладання – біхевіоризм і когнітивізм. Кожна концепція має свої переваги і недоліки. Проте вони збагатили практику навчання у США й істотно впливають на розроблення та використання тестів. Н. Чорна у своєму дослідженні доводить, що технологічно сформульовані цілі навчання в американській школі легко трансформуються в тест, і це дає змогу не тільки педагогові, але й кожному учневі завжди чітко бачити наявний рівень знань, умінь, навичок та уявляти перспективи подальшого розвитку [13].

Окреме місце серед досліджень особливостей функціонування американської школи посідають дослідження ролі церемоній та символіки шкіл у громадянському і моральному вихованні учнів. На думку вітчизняних компаративістів (Н. Заїченко, Т. Ліхневська), особливі церемонії та символіка шкіл, різні форми позакласної роботи формують в учнів почуття гордості за свою школу, допомагають формувати особистісні якості громадянина США, сприяють громадянському вихованню учнів, демократичній поведінці в межах навчального закладу [8]. Взаємодія школи, сім'ї та інших соціальних інституцій, вплив церкви та інших релігійних організацій на позакласну роботу з учнями формують особливе середовище кожної американської школи [9].

Важливим фактором, який впливає на формування культури школи США, є полікультурність. Я. Гулецька, досліджуючи освіту США, робить висновок про те,

що процеси її реформування у річищі ідей полікультурності спрямовані на створення в навчальних закладах такого середовища, яке забезпечує рівні можливості у навчанні, обізнаність зі своєю та іншими культурами серед учнів та педагогів, полікультурність у програмах навчання, протистояння навчальних установ будь-яким проявам пригнічення чи упередження, реформування освітніх практик, які повинні відповідати сучасним запитам багатокультурного суспільства тощо [5].

Зв'язок культури школи зі змінами в управлінні системою освіти США розглядає А. Сбруєва в контексті аналізу програм автономного шкільного менеджменту (school based management – SBM). У монографії «Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. XX – початок XXI ст.)» зазначено, що програми SBM стали найбільш поширеним проявом децентралізації освітніх систем, що мала місце в контексті сучасних реформ культури школи. SBM є засобом реструктуризації шкіл, що передбачає удосконалення їх діяльності шляхом здійснення децентралізації управління, залучення до цього процесу педагогічного персоналу, батьків та громади, зростання рівня конкурентоспроможності шкіл, активізації використання педагогічних досліджень у підвищенні ефективності роботи школи [12]. У дослідженні визначено, що головними цілями запровадження програм SBM є:

- розвиток соціального партнерства з усіма зацікавленими в результатах її роботи сторонами шляхом залучення батьківської громадськості та представників більш широкої громади до розв'язання проблем шкільного життя;
- створення сильного шкільного лідерства, сфокусованого на завданнях навчальної роботи школи;
- підвищення рівня професійної мотивації персоналу школи, наділення його владою шляхом залучення до вирішення питань змісту освіти та організаційних аспектів діяльності закладу;
- розвиток соціального капіталу школи, створення у школі клімату, що є сприятливим для професійного розвитку та співробітництва як педагогічного персоналу, адміністрації, так і інших членів шкільного самоврядування, всіх членів шкільної громади;
- слугування позитивним моральним прикладом демократичного інституту суспільства для учнів, громади в цілому [12, с. 124–125].

Як бачимо, більшість із названих цілей у кінцевому рахунку передбачають зміну організаційної культури школи, і в першу чергу – зміни в баченні ефективних способів управління школою – розвиток «лідерства» (leadership). А. Сбруєва ґрунтовно аналізує особливості управлінської діяльності як чинника впливу на підвищення ефективності програм SBM. Це передусім питання трансформації функцій директора школи і вчителів як трансформуючих лідерів та розвиток дистрибутивного лідерства у школі [12, с. 143].

М. Бойченко порушує проблему культури американської школи в контексті розгляду особливостей реформування управління системою загальної середньої

освіти США. Дослідниця виявила окремі тенденції такого реформування на різних структурних рівнях її функціонування: федеральному, штатовому, окружному та шкільному. З'ясовано, що на федеральному, штатовому та окружному рівнях спостерігалось посилення загальних централізаційних тенденцій, тоді як на шкільному – децентралізаційних. Окремою тенденцією на рівні школи названо рекультуризацію, що передбачає принципово новий підхід до вдосконалення діяльності школи та поширення реформи «знизу» (у межах школи, а не управлінських структур штатового чи окружного рівня) і розгортання її «вшир» шляхом запровадження програм автономного шкільного менеджменту та створення чартерних шкіл. Дослідниця зазначає, що рівень навчального округу та окремої школи не можна недооцінювати, оскільки саме зміни в культурі школи, які відбуваються на цих двох рівнях, допомагають ефективно запровадити та закріпити зміни. Отже, «атрибутом реорієнтації організації виступають зміни в організаційній культурі навчального округу» [2, с. 104], а «удосконалення діяльності школи – це здатність навчального закладу обрати правильний напрям змін, визначити власні цілі і стратегії, створити відповідну організаційну культуру» [2, с. 126].

Висновки. Отже, здійснений нами аналіз вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень свідчить про те, що проблема культури школи становить значний інтерес для дослідників. У вітчизняних порівняльно-педагогічних дослідженнях, проаналізованих нами, культура школи розглядається в кількох аспектах, а саме в контексті розгляду філософських засад розвитку американської освіти, особливостей організації навчального процесу, теорії та практики громадянського і морального виховання, особливостей організації полікультурної освіти, реформування управління загальною середньою освітою. До чинників, які істотно вплинули на формування особливостей культури американської школи, належать: вплив філософії постмодернізму, встановлення партнерських відносин між учителями, учнями, сім'єю та громадою у громадянському та моральному вихованні учнів, рекультуризація школи як тенденція реформування управління системою загальної середньої освіти на рівні школи.

Список використаних джерел:

1. Бевз О. П. Гуманістична педагогіка і психологія як основа підтримки саморозвиваючої особистості в освіті США / О. П. Бевз // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2 (51). – С. 107–114.
2. Бойченко М. А. Реформування управління загальною середньою освітою: досвід США : монографія / М. А. Бойченко. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – 180 с.
3. Ветрова І. М. Розвиток альтернативної середньої освіти у США (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ірина Миколаївна Ветрова. – Київ, 2008. – 20 с.
4. Голубкова Н. Л. Розвиток партнерства школи, сім'ї та громади: американський досвід / Н. Л. Голубкова // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / редкол. : М. О. Лазарев (відп. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – Ч. 4. – С. 15–21.
5. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та

- історія педагогіки» / Яна Гаврилівна Гулецька. – Київ, 2008. – 19 с.
6. Дмитриев Г. Д. Модернизм, постмодернизм и теория содержания школьного образования в США / Г. Д. Дмитриев // Педагогика. – 2007. – № 5. – С. 94–103.
 7. Жуковський В. М. Морально-етичне виховання в американській школі (30-ті роки ХІХ ст. – 90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Василь Миколайович Жуковський. – Київ, 2004. – 28 с.
 8. Gwozda M., Live the life or survive? Homo transgreditus in a free time, in: Homo creator or Homo ludens? Creators – internauts – travelers, W. Muszyński, M. Sokółowski (red.). – Torun, 2008. – P. 240–254.
 9. Заїченко Н. В. Особливості позакласної роботи з учнівською молоддю в США / Н. В. Заїченко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 2 (47). – С. 127–137.
 10. Ліхневська Т. А. Громадянське виховання учнівської молоді у середній школі США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Тетяна Анатоліївна Ліхневська. – Тернопіль, 2009. – 19 с.
 11. Мілова О. Є. Тенденції постмодернізму в педагогічній теорії та практиці США (60–90-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Оксана Євгенівна Мілова. – Луганськ, 2009. – 22 с.
 12. Нагач М. В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Марина Володимирівна Нагач. – Київ, 2008. – 21 с.
 13. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англомовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / А. А. Сбруєва. – Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня», Видавництво «Козацький вал», 2004. – 500 с.
 14. Чорна Н. В. Оцінювання навчальних досягнень учнів методом тестування в педагогіці США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Наталія Володимирівна Чорна. – Житомир, 2005. – 23 с.